

KISS LÁSZLÓ

CSAPLOVICS JÁNOS 1822-ES „ETHNOGRAPHIAI ÉRTEKEZÉS”-E MAI SZEMMEL III.

(ÉSZREVÉTELEK AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ TÁBLÁZATHOZ. A TÁBLÁZAT. AZ ÉRTEKEZÉS FOGADTATÁSA ÉS CSAPLOVICS IDENTITÁS VÁLTOZÁSAI.)

Csaplovics Jánosnak a Tudományos Gyűjtemények 1822. évi számaiban megjelent „Ethnographiai Értekezés Magyar Országról” című értekezéséről írott dolgozatunk I. részében foglalkoztunk: a szerző életrajzával, az értekezés tudománytörténeti megítélésével, magyar nyelvűségének vélhető okaival, műfaji besorolásának bizonytalanságaival, népisme(ret)i és/vagy nemzetisme(ret)i jellegével, szakirodalmaival és forrásaival, valamint a szerző anyaggyűjtésével.¹ A II. részben² szó volt az értekezés szerkezetéről, eszközeiről és módszereiről; a „nemzeti character” szűk és tág értelmezéseiről; az „Ethnographiai Apróságok”-on kívüli összehasonlításokról; végül az „Apróságok” Völkertafelre emlékeztető hasonlóságairól. Csaplovicsnak és értekezésének emlékét állító dolgozatunk mostani, záró részében, az összehasonlító táblázat jobb megértése céljából előzetes észrevételeket teszünk az értekezésről, az „Ethnographiai Apróságok”-ról. Ezt követően a magyarok és a nem magyar népek egy-egy szóba/kifejezésbe sűrített karaktervonásait gyűjtjük össze egy Völkertafel-szerű összehasonlító táblázatban. A táblázat értékelése után szót ejtünk az értekezés fogadtatásáról és a többes kötődésű Csaplovics János identitásaiban bekövetkezett változásokról.

Észrevételek az összehasonlító táblázathoz

Csaplovics János az értekezés magyarokkal és nem magyar népekkel foglalkozó részeiben két – politikai/nemzeti és etnográfiai/népi – alapelvet követett. Egyrészt vitatta azt a korabeli szláv/szlovák nézetet, miszerint Magyarországon 4 fő „nemzet” (magyar, szláv, német és oláh) létezik. Határozottan leszögezte,

1 Kiss László: Csaplovics János 1822-es „Ethnographiai Értekezés”-e mai szemmel I. (Az értekezés tudománytörténeti megítélése, irodalmi és forrásai). Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae. Tom. XLVI. (2019) Eger. 199–219. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4606/1/200_220_Kiss.pdf (2020. 06. 11.)

2 Kiss László: Csaplovics János 1822-es „Ethnographiai Értekezés”-e mai szemmel II. (Szerkezet, eszközök és módszerek; a „nemzeti character”-ről; összehasonlítások az „Ethnographiai Apróságok”-on kívül; hasonlóságok a Völkertafellel) Megjelenés előtt az Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae XLVII. számában.

hogy a magyar államban a magyarok az egyedüli „Politice uralkodó törzsök, a' fő N e m z e t”, „tsak Népbeli tekintetben vagyon több. Legalább Politicai értelemben kénytelenek a' többiek m e l l e s l e g e s N é p e k nevével megelégedni”.³ Határozott különbséget tett tehát magyar politikai nemzet és nem magyar „mellesleges” (értsd: másodlagos) népek között. A zsidókról és a cigányokról nem tett említést. A többes kötődésű, nemesi származású Csaplovicsnál érzékelhetően az akkori magyar nemzetfelfogás köszönt vissza.⁴ Az idézett gondolatsort akár úgy is folytathatta volna, hogy különbséget kell tehát tenni a magyar politikai nemzet „nemzetisme(ret)i” és a nem magyar népek „népisme(ret)i” képe között. Ezeket a reformkori magyar terminusokat nyilván ismerte, de nem használta. Ez nem tekinthető véletlennek. Az értekezés „Ethnographiai Apróságok” című betoldásaiban ugyanis – amint látni fogjuk, s amint maga a cím is jelzi – nem politikai/nemzeti, hanem etnográfiai/népi alapelveket követett. Ez alig fedte a fő politikai nemzet–mellesleges népek szembeállítását. Jócskán volt itt is megkülönböztetés, rangsorolás, de nem nemzeti/politikai, hanem etnográfiai/nép(értékbel)i alapon.

Noha Csaplovics nem hangsúlyozta, de a kilenc „nemzet” (magyarok, tótok/szlovákok, svábok/németek, oroszok, oláhok, rácok/szerben, horvátok, zsidók, cigányok) összehasonlító leírása meghatározott rendezőelvek szerint történt. Ezek (véletlenszerű sorrendben): öltözet, táplálék, lakóhely, mezőgazdasági termékek, munkavégzés, gazdálkodás, munkához való hozzáállás, foglalkozás, vallás, morál, viselkedés, zene, tánc stb. Már itt hangsúlyoznunk kell, hogy az összehasonlított népek/nemzetek értékei, tulajdonságai, megkülönböztető jegyei – a rendezőelvektől és Csaplovics megítélésétől függően – különbözőek voltak. A népekhez/nemzetekhez rendelt értékek, tulajdonságok lehetnek nemesek (teljesen vagy túlnyomórészt pozitívak), vegyesek (pozitívak és negatívak) vagy alantasak (egyértelműen negatívak). Egy-egy nép/nemzet, attól függően, hogy mennyire értékes tulajdonságokkal bírt, az adott összehasonlításban az élre kerülhetett (többnyire a tót, a magyar és néha a sváb). Másokat (az oroszokat, oláhokat, rácokat és horvátokat) az értékrangsor alacsonyabb helyeire állított. A zsidók és a cigányok pedig szinte minden rendezőelvben legalulra kerültek.

Csaplovics tehát az összehasonlításba bevont népekből/nemzetekből – jól kivethető módon, megkülönböztető vonásaik, tulajdonságaik értékessége alapján – három csoportot formált: 1. magyarok, tótok/szlovákok és svábok/németek; 2. oroszok, oláhok, rácok/szerbek és horvátok; 3. zsidók és cigányok. Néhány alkalommal nem tett különbséget az oroszok, oláhok és rácok között. Differenciálatlanul – talán a közös ortodox vallás vagy inkább kellő információk

3 Csaplovics János: *Ethnographiai Értekezés Magyar Országról*. Tudományos Gyűjtemény 3. (1822) 52.

4 Csaplovics többes kötődéséről és nemzetfelfogásáról tanulmányunk I. részében már szövegtünk. Lásd Kiss L.: Csaplovics János 1822-es „Ethnographiai Értekezés”-e I. i. m. XLVI. (2019) 205–206., 209–212.

híján – egybemosta őket és a tulajdonságaikat.⁵ Végül a zsidókról és a cigányokról megfestett képe teljesen sötét lett.⁶

E hármas csoportosítás ismeretében több olyan kényes kérdés is felmerül, amelyek az óta is árnyékot vetnek a nemzetkarakterológia – Csaploviccsal első lépéseit tevő, a 20. században kiteljesedő – „tudományára”. Az „Ethnographiai Értekezés” különböző helyeire betoldott „Ethnographiai Apróságok” nép-, illetve nemzetleírásait többé-kevésbé valós tulajdonságok, megkülönböztető vonások alapján hozta-e létre, vagy fordítva történt? A szerző fejében (és szívében) már meglévő előítéletekhez, a szubjektív módon kialakított, kitalált nép-, illetve nemzetképekhez rendelt hozzá nemes, kevésbé nemes vagy alantas vonásokat, tulajdonságokat? Ellenőrzött vagy ellenőriz(het)etlen információkon nyugodtak-e ezek? Egyáltalán: a népek/nemzetek karaktere (ha egyáltalán van ilyen kollektív entitás) leírható-e, megfesthető-e néhány (csoporthoz tartozó, nem nagyszámú) személy egyénenként és tájegységenként is különböző „karaktervonásai” (öltözet, étkezés, foglalkozás, viselkedés stb.) alapján?⁷ S ezek a karaktervonások változatlanok, vagy – mint maga a történelem és a nemzet is – változók, fejlődők, átalakulók?

Csaplovics Jánost, a kortársait és az utánuk jövőket ezek a fontos kérdések nemigen foglalkoztatták. A történetírást és a történeti statisztikát egyébként sem kedvelő Csaplovicsban pedig fel sem merült, hiszen a népeket/nemzeteket „m o s t a n i valóságos állapotjuk szerint minden tekintetben” kívánta megfesteni.⁸ A fent felvetett kérdésekre visszatérve, annyi mindenesetre megfogalmazható, hogy a nép-, illetve nemzetleírásaiban felsorakoztatott tulajdonságok, jellemvonások között egyaránt voltak megfigyeléseken, tapasztalatokon nyugvók és előítéletesek (ez utóbbiak lényege: rossz feltételezése másokról elegendő bizonyíték nélkül); megbízható, ellenőrzött forrásokból származók és megbízhatatlanok, ellenőriz(het)etlenek. Nyilvánvaló, hogy a nehezen megfogható, nagyfokú szubjektivitásra okot ad(hat)ó, belső (érzelmi, morális, lélektani) tulajdonságok

5 Ez már az „Apróságok” 1. részében is többször előjött, például ilyen összehasonlításban: A magyar kenyere „olyan nagy, mint egy kis hegy”. „A Tót kenyere valóságos migniatúrája a’ Magyar czipónak.” „Az Orosz, Oláh, Rácz meg elégszik pogácsával...”. Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 4. (1822) 48.

6 Ez utóbbira csak egyetlen példa. A tót, magyar és sváb, a horvát, valamint az orosz, oláh és rác ételeihez-italaihoz képest „a’ C z i g á n y döggel; a’ Z s i d ó végtére alig ha nem legnyomorultabban él, ’s majd nem csak veres hagymával és merő levegővel”. Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 4. (1822) 47.

7 Pedig „Értekezés”-ének 1. részében maga is felsorolta, hogy a lakóhelyektől és a foglalkozásoktól függően a tótokat tájegységenként különböző nevekkal illetik: belohorcok, kopanicákon élők, hroncok, szpisákok, hornyákok, krekácsok (kerekácsok), repkások, cvicelárok, hunkárok. Az ezekhez fűzött lábjegyzetében azt is megjegyezte, hogy kétségen kívül a magyaroknál és a többiekénél is vannak ilyen vidéki elnevezések, de azokat ő nem tudja. Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 3. (1822) 54.

8 Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 3. (1822) 37. – A történetírás iránt érzett ellen-szerve évtizedek múltán is megmaradt. 1839-ben ezt írta: „... nekem legalább, minden történetírás fölötte unalmas és kellemetlen”. (Csaplovicstól): Kétségek a’ történetírás felől. Századunk 3. (1839) 23.

esetében nagyobb volt a tévedés, az elfogultság, a szubjektív megítélés lehetősége. Ennek egy klasszikus példáját jelentette, amikor az összehasonlításban éppen első helyen álló nép/nemzet vonásaival vetette össze – természetesen sarkított, leegyszerűsítő módon – mások karaktervonásait. „A’ magyar, tüzes, az indulatokban hamar fel gerjesztetik, a’ Tót hidegebb vérű, nem fakad ki olly sebesen. Az első tehát alkalmasabb Szeretőnek, a’ második házas-társnak; az első ostromlásra, a’ második védelmezésre.”⁹ A külső, tapasztalati rendezőelvek (öltözet, ételek, mezőgazdasági termékek, településszerkezet, vallás...) kevesebb hibalehetőséget kínáltak, de ezek sem zárták ki a tévedések, általánosítások, leegyszerűsítések lehetőségét.¹⁰

Nem egyszer a magyarok játszották az etalon, a viszonyítási pont szerepét, s nem is mindig pozitív tulajdonságaik miatt. Ilyenkor Csaplovics a tótokat, svábokat (vagy másokat) hasonlította hozzájuk. Például: „Az igazi gyökeres Magyarok nem jól esik a’ kenyere, ha az nem olyan nagy, mint egy kis hegy; kedves neki az Aszszony ha vastag ‘s kövér; d e k o c s i j a i g e n k i c s i n y. – A’ Tót kenyere valóságos migniaturája a’ Magyar czipónak, menyecskéje sovány; d e n a g y a’ s z e k e r e, - Az Orosz, Oláh, Rácz meg elégszik pogácsával, felesége (sok böjtöléstől) száraz, de a’ szekere még kisebb ‘s nyomorultabb a’ Magyarénál.”¹¹ Ilyen fekete–fehér típusú, erőltetett ellentétpárokkal, szembeállításokkal (kicsi–nagy, kövér–sovány, forró–hideg stb.) más alkalmakkor is előszeretettel élt. Ezek oltárán bármit képes volt feláldozni, még a tudományosság látszatát is.

Csaplovics János magyarokról kialakított képe főként népi különösségeket tartalmazott. Ez nem volt véletlen, hiszen a modern magyar nemzetfogalomnak és nemzeti tudatnak a nemrég „felfedezett” pórnép nemzetbe való beemelése igen fontos részét képezte. A modern magyar nemzetfogalom körvonalazódásával párhuzamosan a magyarság nemzeti (és a nem magyarok népi) karaktervonásainak a meghatározására is egyre nagyobb figyelem irányult. A magyar nemzeti karakternek is egyidejűleg lettek – évszázados múltra visszatekintő, ázsiai – nemesi, és fiatal, népi/paraszti vonásai. Mi több, az alábbi összehasonlító táblázatból jól láthatóan, ez utóbbiak voltak tehát túlsúlyban. Ez abból a már ismert Hungária-központú felfogásából következett, amely nem a magyar- vagy hungarocentrikus politikai/nemzeti szempontot állította a középpontba, hanem a sokkal szélesebb magyarországit, etnográfiait/népit. Korabeli kifejezésekkel élve nem a nemzetismeit, hanem a népismeit leírásokra helyezte a hangsúlyt. Így állt elő az a – csak látszólag – furcsa helyzet, hogy Csaplovics János „Ethnographiai Értekezés”-ében a magyar nemzet képét, arculatát, karaktervonásait nem a hagyományos nemesi

9 Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 4. (1822) 49–50.

10 Egy kiragadott példa a mezőgazdasági termékekkel kapcsolatban: „Négy nemzet, négy nemes bort termeszt. A’ m a g y a r Tokajit, az O l á h Ménesit, a S v á b Sopronyit, Rusztit; Sz. Györgyit; a R á c z Carloviczit készit.” Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 4. (1822) 47. – A „sváb borok”-hoz hasonlóan a magyarok sem csak Tokaj környékén termeltek jó borokat, még ha a tokaji volt is a legismertebb. Csaplovics valószínűleg nem ismerte a többi.

11 Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 4. (1822) 48.

értékek, tulajdonságok, sztereotípiák határozták meg. (Ezek szerint a magyar kerecsentollas süveget, zsinóros mentét, dolmányt, szattjánbőr csizmát visel; lovagias, bőkezű, vendégszerető; vitéz harcos, kiváló lovas stb.)¹² A népi/etnográfiai vonások domináltak. A magyarok mezei munkát végeznek. A kocsijukat 4 ló vagy 6 ökör húzza. Alacsony, szalma- vagy nádtetős házakban laknak, és rövid, szűk, juhbőrből készült inget viselnek, és csizmában járnak stb.¹³

Ezzel együtt is leszögezhető, hogy az értekezés és annak „Ethnographiai Apróságok” című két betoldása nemcsak magyarországi népismeret, hanem olyan magyar nemzetismeret munkának is tekinthető, amelyben a magyarság képét a nemzetbe nemrég beemelt „pórnép” etnográfiai/népi vonásai uralták az alig megjelenő nemesi vonásokkal (szép lovára büszke, huszárnak való) kiegészülve.¹⁴

Csaplovics János az „Ethnographiai Apróságok”-ban (és azokon kívül) hozzávetőlegesen 50 összehasonlítást tett 9–11 nép/nemzet bevonásával.¹⁵ Ezekben a leírásokban az átgondoltságra, rendezettségre való törekvésnek vajmi kevés nyoma látszott. Logikátlanul, vélhetően anyagai bőségétől vagy szűkösségétől (is) függően, kettes, hármas, négyes vagy akár kilences csoportokat is alkotott. Többnyire nem is igazi összehasonlítások voltak ezek. Sokkal inkább egymás mellé sorakoztatott, erőltetett és lecsupaszított, valóban Völkertafel típusú

12 A kialakulóban lévő magyar nemzettudattal együtt formálódó, majd abba beépülő magyar nemzeti önképre és tudatra Hanák Péter szerint ez utóbbiak voltak a jellemzőek. „A magyar nemzettudatot és karakterológiát a nemesi vezető rétegek határozták meg” – írta. Lásd *Hanák Péter: A másokról alkotott kép.* In: *A Kert és a Műhely.* (1988) Bp. 96., illetve 95. – Hanák, amikor az idézett állítását megfogalmazta, nyilván nem a Csaplovics-féle hungarus-központú (népi), hanem a hungarocentrikus (magyar nemzeti) megközelítésre gondolt.

13 *Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 4.* (1822) 26., 48–49.; *Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 6.* (1822) 91.

14 A lovas, huszár motívumra lásd *Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 6.* (1822) 90., 92. – Itt jegyezzük meg, hogy ebben a tekintetben Kósa László nézetét osztjuk, aki szerint Csaplovics a korabeli Magyarország minden népének az etnográfusa volt. Tőle eltérően Paládi-Kovács Attila 2016-ban úgy vélekedett, hogy: „Munkássága alapján Csaplovics nem sorolható a magyar nemzetismeret (magyarságkutatás) művelői közé. (A kiemelések tőlem – K. L.) Ország- és népismereti műveiben a magyarság csak egy az ország népei közül, s nem is az általa jobban ismertek közül való.” Lásd: *Paládi-Kovács Attila: Magyar népismeret a 19. században. Előfutárok és klasszikusok.* (2016) Bp. 8. (Bevezetés); „Magyarország Európa kitsinyben”. In: *Kósa László: A magyar néprajz tudománytörténete.* (Digitális tankönyvtár) (2001) Bp. <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-neprajz/ch03s02.html> (2019. 01. 27.)

15 Azért vagyunk látszólag bizonytalanok, mert a magyarok, tótok/szlovákok, svábok/németek, az oroszok, oláhok, rácok/szerbek, (ritkábban) horvátok, valamint a zsidók és a cigányok (összesen 9 nép) mellett elvéve a vendus-tótok és egyetlen alkalommal az olaszok is szerepeltek az összehasonlításokban. Az értekezés 1. részében viszont a felsoroltakon kívül Csaplovics megemlékezett még: a lengyelekről; a szlavóniaiakról, sokácokról és bunyevácokról; a bolgárokról; a görögökről; a macedóniai oláhokról; az örményekről; a clementinusokról; a franciákról; a portugálokról; a spanyolokról és a törökökről is, de az „Apróságok”-ban őket egyáltalán nem vonta be az összehasonlítások körébe. A felsoroltakra lásd *Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 3.* (1822) 55–59.

szembeállít(gat)ások.¹⁶ Legfontosabbnak az első csoportba (magyarok, tótok/szlovákok és svábok/németek) tartozók összehasonlítását tekintette különböző variációkban: magyar-tót, magyar-sváb, sváb-magyar, tót-sváb, sváb-tót; tót-orosz stb. Voltak hármas összevetései is: magyar-tót, sváb, illetve magyar-tót-sváb.

Mindezeket előre bocsátva, több részből álló tanulmányunk egyfajta „koronájaként”, következzen az összehasonlító táblázat, amelyben Csaplovicsnak az értekezés különböző helyein tett nép-, illetve nemzetleírásait, összehasonlításait foglaltuk össze Vökertafel-szerűen, a stájer néptábla mintájára. A táblázat vízszintes és függőleges oszlopaiból kitetszik, hogyan vélekedett, milyen képet festett a magyarokról, tótokról/szlovákokról és svábokról/németekről, valamint az oroszokról, oláhokról, rácokról/szerbekről és a horvátokról. (A zsidókat és a cigányokat nem szerepeltetjük a táblázatban.) Az is jól látható, hogy melyek voltak azok a népek/nemzetek, illetve rendezőelvek, amelyekről elegendő, hiányos vagy elégtelen információi voltak.¹⁷

16 Egy példa erre az erőltetettségre a sok közül.: „Külömben szeret dolgozni a' T ó t a' kezével, a' M a g y a r inkább marhájjával; a' S v á b, lábával, kezével, szájával; a' Z s i d ó szájával és lábával; az O r o s z és O l á h... sem ezzel sem azzal.” *Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 4. (1822) 48.*

17 A hivatkozások nagy számára való tekintettel a táblázatban nem lesznek hivatkozások. Itt adjuk meg az összehasonlítások helyeit. *Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 3. (1822) 44–45.; Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 4. (1822) 21–23., 25–26., 42–43., 47–50.; Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 6. (1822) 87–92.; Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 7. (1822) 47.*

Összehasonlító táblázat (a Völkertafel mintájára)¹⁸

	Földrajzi/területi elhelyezkedés	Település, lakóhely	Gazdálkodás
MAGYAROK	középen, a meleg, termékeny térségekben, a Mátra aljáig, Hevesig	tágas, népes mezővárosok, széles utcák, alacsony, szalma- vagy nádtetős házak (udvarral és sokszor kerttel), tágas szobák	mezei munka (eladás céljából)
TÓTOK (szlovákok)	északon, a Kárpátokban, de másutt is	nagy, népes falvak és szabad királyi városok, a Felföldön fenyőzsindelyes faházak	a magyaré és a svábé együtt (hogy kenyere legyen)
SVÁBOK (németek)	napnyugaton és mindenfelé	főként szabad királyi városok, magasra törő, szűk, szoros, rendezett házak, utcák és szobák	a magyaréhoz képest nem olyan jelentős, de jobban végzett (eladás, megélhetés céljából)
OROSZOK (rusznyákok)	napkeleten és mindenhol	szegényes, szétszórt települések, szalmatetős faházak	irtásművelésben gabonát (hogy a zsidónál pálinkát vehessen)
OLÁHOK	napkeleten és szerteszét	szegényes, szétszórt, kicsi, kis népességű, nyomorult falvak, faházakkal	fejős-marha legeltetés, földművelés (hogy éhen ne haljon)
RÁCOK (szerbek)	délen és szerteszét	szegényes, szétszórt települések	ugyanaz, mint az oláhok
HORVÁTOK	délen	tölgyfadeszka-házak	---

18 A függőleges oszlopban szereplő nép-, illetve nemzetneveket többes számban írtuk (magyarok, tótok stb.), de tudni kell, hogy Csaplovics a leírásai, jellemzései során a magyarokat, tótokat és a többieket egyes számban is gyakorta említette (magyar, tót...). Ez a dichotómia is elárulja „tudományos” módszerének a gyengéjét. Néhány személy vagy csoport – vélt vagy valós – tulajdonságait, karaktervonásait az egész népre/nemzetre kiterjesztette (és fordítva).

	Mezőgazdasági termék	Táplálék	Munkavégzés
MAGYAROK	búza (magának), kukorica (sertéseinek)	búzakenyér, hús, bor (tokaji)	marhájával dolgozik; kicsiny kocsiját 4 ló vagy 6 ökör húzza; falujából nehezen kimozduló
TÓTOK (szlovákok)	zab	kis kenyér, liszt, tej (túró), krumpli, pálinka	kezével dolgozik; nagy szekerét 2 ökör vagy ló húzza
SVÁBOK (németek)	rozs, krumpli	krumpli, sör, bor (soproni, ruszti, szentgyörgyi)	kezével, lábával, szájával dolgozik; szekerét 2 ló húzza
OROSZOK (rusznyákok)	kukorica (magának és a sertéseinek)	pogácsányi kenyér, (só), kukorica, bab, pálinka	egyikkel sem; szekerét 2 borjú húzza
OLÁHOK	ugyanaz, mint az oroszoké	ugyanaz, mint az oroszoké	egyikkel sem; szekerét 6-12 nyomorult lovacska húzza
RÁCOK (szerbek)	bab, kukorica	pogácsányi kenyér, (szalonna), bab, kukorica, pálinka	szekerét 6 borjú húzza
HORVÁTOK	---	kása, pálinka	szekerét 2 ló húzza

	Fuvarozás	Foglalkozás	Vendég-fogadóság
MAGYAROK	inkább hajókáznak (mert ez könnyebb), és hajót vonatnak	kevés köztük az orvos és mérnök, de sok a borbélylegény	csaplárosnők vannak köztük, többnyire rossz a boruk
TÓTOK (szlovákok)	fuvarozásra a legalkalmasabbak	köztük a legtöbb az orvos és a földmérő	köztük is vannak vendégfogadósok; van olcsó boruk és pálinkájuk

	Fuvarozás	Foglalkozás	Vendég-fogadósság
SVÁBOK (németek)	a tótokhoz hasonlíthatók	ugyanaz, mint a tótoknál	a jól felszerelt fogadók főleg az övék (és a zsidóké)
OROSZOK (rusznyákok)	---	---	eszükbe se jut a vendégfogadás
OLÁHOK	---	---	ugyanaz, mint az oroszoké
RÁCOK (szerbek)	---	---	---
HORVÁTOK	a tótokhoz hasonlíthatók	---	ugyanaz, mint az orosz és oláh

	Vallás	Öltözet	Zene
MAGYAROK	reformátusok; nem hajlandók a babonára	szűk, juhbőrből készült; maximum a köldökig érő ing; csizma	szívre ható, elérzékenyítő, mintsem vidám
TÓTOK (szlovákok)	luteránusok; áhítatosak, a szentekhez erősen fohászkodók	szűrposztóból; közepes hosszúságú ing; bocskor	táncra serkentő
SVÁBOK (németek)	nagyon kegyesek, babonások	vászonból, tág, bő; két csizma is kéne neki	egyforma, szaggatott, nem táncra indító
OROSZOK (rusznyákok)	unitusok (egyesültek); csupa vastag babona	mezítláb	kevés hangra épülő, dúdoló
OLÁHOK	görögkeletiek	az alfelét eltakaró ing	indulattal teli, játszian kedves
RÁCOK (szerbek)	görögkeletiek	---	---
HORVÁTOK	csupa vastag babona	---	---

	Tánc	Nyelv	Nemzeti karakter
MAGYAROK	páros, összefogódzó	hathatós, ékes, erős hangú	tüzes, hamar indulatra gerjed; a huszár katona tüzes, könnyű; alkalmas szeretőnek
TÓTOK (szlovákok)	páros, összefogódzó	lágú, csendes, folyó	hidegebb vérű, nem oly gyorsan indulatra gerjedő; alkalmasabb házas társnak
SVÁBOK (németek)	ölelkező keringés	---	---
OROSZOK (rusznyákok)	láncrea vert medve módjára egy helyben ugráló	---	---
OLÁHOK	társastánc bottal vagy fejszével	---	---
RÁCOK (szerbek)	indulat nélküli, földtaposó, kör alakú társastánc	---	---
HORVÁTOK	---	---	---

	Szolgálatkészség (dolgoság)	Munkához való hozzáállás	Feleség szerepe (a munkában)
MAGYAROK	kevésbé szolgálatkész (kevésbé dolgos)	erősen, izzadásig dolgozik, de nem mindig van hozzá kedve	vastag, kövér asszonya fele segítség
TÓTOK (szlovákok)	szolgálatkész (dolgos)	sokat és folyton dolgozik, de nem olyan nagy erővel (mint a magyarok)	sovány menyecskeje fele segítség
SVÁBOK (németek)	legszolgálat-készebb (legdolgosabb)	ugyanaz, mint a tót	szolgáló

	Szolgálatkészség (dolgoság)	Munkához való hozzaállás	Feleség szerepe (a munkában)
OROSZOK (rusznyákok)	nem dolgosak	tetteti, hogy erősen dolgozik (nyög), miközben nem igyekszik	háziállat felesége a sok böjtöléstől száraz
OLÁHOK	alig szolgálatkész (alig dolgos)	dolgos, ha (ritkán) ráveszik	verekedőtárs felesége a sok böjtöléstől száraz
RÁCOK (szerbek)	---	---	háziállat felesége a sok böjtöléstől száraz
HORVÁTOK	---	---	---

	Erkölcsei különbségek lopáskor	Erkölcsei különbségek veszekedéskor	Erkölcsei különbségek esküvéskor
MAGYAROK	leginkább marhát lop; akkor nem lop, ha nem akarja; sok a gonosztevő (betyár)	véresre verik egymást	az Istenre esküszik
TÓTOK (szlovákok)	ennivalókat lop, bár a lopást gonoszságnak tartja; ritka a gonosztevő	pofozzák, döfik egymást	az ördögnek ajánlja magát
SVÁBOK (németek)	bármit lop; ha nem lop, azért teszi, mert nincs mit	kiabálva, fenyegetve veszekszik	az ördögnek ajánlja magát
OROSZOK (rusznyákok)	vasat lop; ha nem lop, azért nem, mert fél; ritka a gonosztevő	hajat cibál	---
OLÁHOK	pénzt lop; egy fényes gombért akár ő is; sok a gonosztevő	agyonver	---

	Erkölcsi különbségek lopáskor	Erkölcsi különbségek veszekedéskor	Erkölcsi különbségek esküvéskor
RÁCOK (szerbek)	---	---	---
HORVÁTOK	---	káromkodik	---

	Viselkedés ittasan	Viselkedés csaláskor	Viselkedés megbántáskor
MAGYAROK	búsak, elszántak	dicsérnek	hamar elfelejtik
TÓTOK (szlovákok)	okoskodók	dicsérnek	nehezen felejtenek
SVÁBOK (németek)	fecsegők, tehetetlenek	szolgálatra ajánlják magukat	nehezen felejtenek
OROSZOK (rusznyákok)	magában morgók, bosszúállók	ostobának mutatkoznak	„mindég kotzódik” (?)
OLÁHOK	garázdák, vérengzők	barátnak mutatkoznak	soha nem felejtenek
RÁCOK (szerbek)	---	alázatosnak tettetik magukat	---
HORVÁTOK	---	---	---

	Tanulékonyság	Mire büszkék?	Milyen katonának jók?
MAGYAROK	---	ha szép lovon ülhetnek	huszárnak
TÓTOK (szlovákok)	hamar tanulnak, és nem oly könnyen felejtik el	ha urakkal társaloghatnak	ők is szeretnek lovagolni
SVÁBOK (németek)	nehezen tanulnak, de tartósan megmarad náluk	ha nádpálcával sétálhatnak	gyalogos katonának, tüzérnek
OROSZOK (rusznyákok)	---	ha egyházfivá válhatnak	félnek a lótól
OLÁHOK	hamar tanulnak, de gyorsan felejtenek	ha fényes baltát villogtathatnak	---

	Tanulékonyság	Mire büszkék?	Milyen katonának jók?
RÁCOK (szerbek)	---	---	---
HORVÁTOK	---	---	---

A táblázat ismeretében lássuk, hogy Csaplovics János milyennek lát(ott)a a magyarokat, tótokat/szlovákokat és a svábokat/németeket! Elfogult volt-e vagy elfogulatlan? Melyikük felé hajlott a keze és a szíve? A magyarok összefoglaló leírásával kezdjük (nem feltétlenül a táblázat rendezőelveinek a sorrendjében).¹⁹

A *magyarok* az ország középső, meleg és termékeny térségeiben élnek tágas, népes mezővárosokban. Utcáik szélesek, szalma- vagy nádtetős házaik alacsonyak, tágas szobákkal, és sokszor udvarral, kerttel. Juhbőrből készült, szűk, köldökig érő inget és csizmát viselnek. Mezőgazdálkodással foglalkoznak, búzát és kukoricát természetesen eladás céljából. Búzakenyeret és húst esznek, rá (tokaji) bort isznak. A marhájukkal dolgoznak. Kicsi kocsijukat 4 ló vagy 6 ökör húzza. A falujukból messzire kimozdulni nem szeretnek. A fuvarozást sem kedvelik, inkább a folyókon (a vontatott) hajókon hajókéznak. Kevésbé szolgálatkészek, illetve dolgozók. Erősen, izzadásig dolgoznak ugyan, de nem mindig van hozzá kedvük. Vastag, kövér asszonyaik fele segítséget jelentenek férjüknek. Ha lopni akarnak, leginkább marhát lopnak. Sok köztük a gonosztevő, betyár. Tele vannak velük a börtönök. Kevés köztük az orvos és a mérnök, viszont sok a borbélylegény. Fogadósaik nincsenek, legfeljebb csaplárosnék, akik többnyire rossz bort mérnek. Reformátusok, nem babonások. A zenéjük szívre ható, elérzékenyítő, mintsem vidám. Összefogódzó, páros táncot járnak. A nyelvük hathatós, ékes, erős hangú. A nemzeti karakterük olyan, mint a huszárkatonáké: tüzesek, könnyűek, hamar indulatba jövők, úgy-hogy szeretőnek alkalmasak. Veszekedéskor véresre verik egymást, esküvéskor az Istenre esküsznek. Csaláskor dicsérnek. Ittasan búsak, elszántak, a bántást viszont hamar elfelejtik. Arra büszkék, ha szép lovon ülhetnek, ezért huszárnak valók.

A *tótok/szlovákok* északon, a Kárpátokban, de másutt is élnek, nagy népes falvakban és szabad királyi városokban. A Felföldön fenyőszindelyes faházaik vannak. Öltözetük szűrposztóból készül. Középhosszú inget és bocskort hordanak. Ők is mezei munkával foglalkoznak, mint a magyarok, hogy kenyérük és megélhetésük legyen. Ezért messzire is elmennek. A mezei munkát a magyaroktól jobban végzik, akárcsak a svábok. Legfontosabb termékük a zab. Táplálékuk a kisméretű kenyér, a liszt, a tej (és a túró), valamint a krumpli és a pálinka. A kezükkel dolgoznak. A szekerüket két ökör vagy ló húzza. A fuvarozásra ők a legalkalmasabbak. Köztük a legtöbb az orvos és a földmérő. Vannak vendégfogadósaik is, akik olcsó bort és pálinkát mérnek. Szolgálatkészek és dolgozók. Sokat és folyton dolgoznak, de nem

19 Lásd a táblázat magyarokra vonatkozó vízszintes oszlopait.

olyan nagy erővel, mint a magyarok. Sovány menyecskéjük fele segítségükre van. Vallásukban lutheránusok, áhítatosak, a szentekhez erősen fohászkoznak. Táncra serkentő zenéjükre páros, összefogódzó táncot járnak. A nyelvük lágy, csendes, folyó. A magyaroktól hidegebb vérűek, nem gerjednek olyan gyorsan indulatra, ezért házastársnak alkalmasabbak. Bár a lopást gonoszságnak tartják, ennivalót lopnak, de ritka közöttük a gonosztevő. Veszekedéskor pofozzák, döfik egymást, esküvéskor pedig az ördögnek ajánlják magukat. Ittasan okoskodók, csaláskor dicsérnek. A megbántást nehezen felejtik. Hamar tanulnak, és nem egykönnyen felejtik el. Büszkék, ha urakkal társaloghatnak. A magyarokhoz hasonlóan ők is szeretnek lovagolni.²⁰

A svábok/németek főleg az ország nyugati részén, de mindenfelé megtalálhatók. Főként szabad királyi városokban élnek, magasra törő, szűk, szoros, rendezett házakban, utcákban és szobákban. Mezőgazdálkodásuk a magyarokéhoz képest nem olyan jelentős, de jobban végzik (eladás és a megélhetés céljából). Rozst és krumplit természetnek, krumplival táplálkoznak, rá sört, valamint (soproni, ruszti vagy szentgyörgyi) bort isznak. A kezükkel, a lábukkal és a szájukkal egyaránt dolgoznak. A szekerüket 2 ló húzza. A fuvarozásban a tótokhoz hasonlíthatók, tehát igen alkalmasak. A jól felszerelt fogadók főleg az övék (és a zsidóké). A válásukban nagyon kegyesek és babonásak. A ruhájuk vászonból készült, tág és bő. Két csizma is kéne nekik. A zenéjük egyforma, szaggatott, nem táncra indító. A táncuk ölelkező keringés. Az összes nép közül ők a legszolgálatkészebbek (legdolgosabbak). A munkához való hozzáállásuk olyan, mint a tótoké. Vagyis sokat és folyton dolgoznak, de nem oly nagy erővel, mint a magyarok. A feleség a férj szolgálója. Erkölcsüket tekintve bármit lopnak. Csak akkor nem lopnak, ha nincs mit. Veszekedéskor kiabálnak, fenyegetőznek. Esküvéskor az ördögnek ajánlják magukat. Ittasan fecsegők, tehetetlenek. Csaláskor szolgálatra ajánlják magukat. A megbántást nehezen felejtik. Nehezen tanulnak, de a megszerzett ismeret tartósan megmarad. Arra büszkék, ha nád pálcával sétálhatnak. Gyalogos katonának vagy tűzérnek valók.²¹

Csaplovics szerint tehát a svábok/németek és a tótok/szlovákok szorgalma, munkavégzése, szolgálatkészsége, tanulékonyága (a magyaroké meg sincs említve), diplomaszerezésre, fuvarozásra, vendégfogadóságra való alkalmasága és egyéb vonásai felülmúlják a magyarokét. Noha mindhárman szeretnek lopni, mégis a marhatolvaj, gonosztevő magyarokkal vannak tele a börtönök. A magyaroknak lényegében egyetlen olyan kiemelkedő tulajdonságuk, karaktervonásuk sincs, amelyben felülmúlnák a tótokat/szlovákokat vagy a svábokat/németeket. Ez még a lovaglásra is igaz, hiszen – úgymond – a tótok is szeretnek lovagolni. Csaplovics János tehát mélyebb és őszintébb érzéseket táplált a tótok/szlovákok és a svábok/németek iránt, akiknek nem vagy alig voltak bírálható tulajdonságaik. Természetesen – ha már magyarul és a magyaroknak írta az értekezését – nem akarta őket durván megbántani. A bírálata élét

20 Lásd a táblázat tótokra/szlovákokra vonatkozó vízszintes oszlopait.

21 Lásd a táblázat svábokra/németekre vonatkozó vízszintes oszlopait.

lehetőleg igyekezett tompítani. Az oroszokról, oláhokról és rácokról/szerbekről viszont durván és leplezetlenül alkotott véleményt (a zsidókról és a cigányokról nem is szólva). Az oroszokat például így írta le.

Az oroszok vagy *rusznyákok* napkeleten és mindenhol megtalálhatók az országban. Szegényes, szétszórt településeken élnek, szalmatető faházakban. Irtásművelésben gabonát természetnek (hogy a zsidónál pálinkát vehessenek rajta), valamint kukoricát maguknak és sertéseiknek. A táplálékuk: pogácsányi kenyér, só, kukorica, bab és pálinka. Munkavégzésük rosszabb, mint a tótoké vagy a sváboké, mivel sem a kezükkel, sem a lábukkal, sem a szájukkal nem dolgoznak. Vagyis nem dolgoznak, csak tettetik (nyögnek), miközben nem igyekeznek. Háziállatnak minősíthető feleségük a sok böjtöléstől száraz. A szekerüket 2 borjú húzza. Eszükbe se jut a vendégfogadás/vendégfogadósság. A vallásuk unitus (egyesült), csupa vastag babona. Mezítláb járnak. A zenéjük kevés hangra épülő, dúdoló. Lánkra vert medve módjára, egy helyben, ugrálva táncolnak. Vasat szeretnek lopni. Ha nem lopnak, azért nem, mert félnek. Ritka köztük a gonosztevő. Veszekedéskor haját cibálnak. Ittasan magukban morgók, bosszúállók. Csaláskor ostobának mutatkoznak. Megbántáskor az orosz „mindég kotzódik”(?). Akkor büszkéek, ha egyházfivá válhatnak. Félnek a lótól.

Az értekezés fogadtatása és Csaplovics János identitásváltozásai

Csaplovics János tehát meg sem próbált tárgyilagosságra, elfogulatlanságra törekedni. Pedig az értekezése előszavában az igazságra való törekvést ígérte. Kritikai álláspontját azzal magyarázta, hogy tükröt kíván tartani az ország népei/nemzetei elé. De nem olyan tükröt, amely „mindent mutat, csak maga magát nem”. Szerinte ugyanis az igazságra törekvő író nem magasztalhatja azt, „a’ mi magasztalást meg nem érdemel, vagy... a’ mit az Író dicséretesnek nem talál”. Vagy: „Az igazságot szerető Írónak szent kötelessége, azt, a’ mit valamely nemzetnél dicséretesnek talál, megdicsérni: de ellenben a’ hibáit is el halgatni neki telyességgel nem szabad.”²² Ezek a gondolatok tehát nagyon árulkodóak. A „dicséretesnek talál” vagy „nem talál” kitételek előrevetítették, hogy ő bizony szubjektív, elfogult – és mint a legtöbb értelmiségi ebben a korban – előítéletes, ne adj’ Isten xenofób módon fogja minősíteni az ország népeit/nemzeteit az összehasonlító leírás során.

Dóhovits Bazil (1783–1849) Csaplovicsnak éppen ezt a módszertani/szakmai gyengéjét bírálta. A Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségébe ugyanis az értekezés megjelenését követően „félutacatnyi adatközlő kiegészítés és pontosítás érkezett, valamint egy vitairat”.²³ Az orosz (ruszin) származású görögkatolikus lelkész átgondoltságról és felkészültségről tanúskodó bírálata a folyóirat 1824/9.

²² Az idézetek helye: Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 3. (1822) 38.

²³ Kósa László: A magyar néprajz tudománytörténete i. m. <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-neprajz/adatok.html> (2019. 06. 14.)

számában jelent meg.²⁴ Már a címe („Ethnographiára, mint Tudományra szolgálható Észrevételek”) is Csaplovics elevenjére tapintott, hiszen megkérdőjelezte etnográfijának tudományos jellegét.²⁵ Kifogásolta, hogy a nemzetek karakterével foglalkozó „szúratokat” (értsd: beszúrásokat, betoldásokat) a tapasztalatoktól könnyedén elrugaszkodó apróságoknak tekintette. „Pedig ezek lehetnek volna virágjai az Ethnographiájának, mint Ethnographiának...”²⁶ Logikai szempontból ellentmondásosnak tartotta, sérelmezte, hogy Csaplovics az oroszról, Dóhovits saját népéről azt állította, hogy csak az irtásokkal szeret foglalkozni, miközben tunya. Egyébként is, hogy függ össze a lutheránus vallás a káposztával, vagy a magyar kocsi a vastag asszonnyal – kérdezte. Arról nem is szólva, hogy: „Egy két személytől az egész nemzetre következtetni” logikai képtelenség.²⁷ Pszichológusi szempontból pedig, a tényektől elrugaszkodva, „tarka mondásokkal tsapodárkodni kénytelen”.²⁸

A bíráló burkolt, kulturált kritikája szerint „Ethnographus Ur” a tótokat előnyös, másokat – így az oroszokat is – viszont hátrányos tulajdonságokkal ruházott fel, teljesen önkényesen. Mai szemmel nézve nehézkes, körülményes magyarázatából azért kisejlik, hogy mire is gondolt. A tótokat predesztinált (eleve elrendelt) helyre Csaplovics „maga rakta oda szabadon”. Ily módon némelyik aforizmájában/összehasonlításában (s itt konkrét példákat is hozott) olyan gyanús előjelek (prognosticonok) vannak, amelyekből bárki „előre megtudja, mellyik hangon végződik az”, vagyis hogy „mellyik nemzet esik oda az extremumba” (a negatív „szélsőértékbe”). De az adott nép tulajdonságait – ugyanolyan szabadon és önkényesen – bármelyik összehasonlításba bevont másik népre is ki lehetne terjeszteni. Csaplovics szerint például veszekedéskor a tót pofozkodik, de Dóhovits szerint „agyon üt” (mint Csaplovicsnál az oláh). A magyarok viszont nem véresre verik egymást (Csaplovicsnál ez állt), hanem káromkodnak, mint a szerzőnél a horvátok. Az orosz nem hajba kap, hanem fenyeget. A német pedig nem kiabál, hanem pofozkodik (mint Csaplovicsnál a tót).²⁹ Íme, ez a szerző aforizmagyártó „mesterségé”-nek lényege – mutatott rá, s konkrét példával is élt. „Ethnographus Úr” nem állította volna az oroszról, hogy a munkában még soha meg nem izzadt, ha az összehasonlítását nem azzal kezdte volna, hogy a magyar izzadásig dolgozik.”³⁰ „És ha Oroszon kezdette volna: alkalmasint a’ Magyar lett volna a soha nem izzadt.”³¹ A leglágymabban fogalmazva is „olgy képtelent kitalál

24 *Dóhovits Bazil*: Ethnographiára, mint Tudományra szolgálható Észrevételek. Tudományos Gyűjtemény 9. (1824.) 3–12.

25 Vitairata végén ki is fejtette a tudományos rangra emelt etnográfival, s ezen belül a nemzeti karakter vizsgálatával kapcsolatos javaslatait, észrevételeit. Lásd *Dóhovits B.*: Ethnographiára, mint Tudományra szolgálható i. m. 9–11.

26 *Dóhovits B.*: Ethnographiára, mint Tudományra szolgálható i. m. 9. 3.

27 Uo. 4.

28 Uo. 7. – Itt oldalszámozási/szerkesztési hiba történt. A 4. oldalt ugyanis a 7. követi.

29 Uo.

30 Uo.

31 Uo. 8.

ejteni az Író, hogy mind a' tapasztalásnak, mind a' józan okosságának ellenére van, azonban sérti a' nemzetet is?!³² S itt nem is csak a saját nemzetére gondolt, hiszen: „Nékem néhány nemzet” betsületéért méltó volt merésznek lennem...³³

Végezetül már csak arra szeretnénk rámutatni, hogy Csaplovics hungarus patriotizmusa a következő 1-2 évtizedben fokozatosan erodálódott. Erősödött viszont a másik két identitástartalom: a szláv/szlovák és a német. Eközben a szláv/szlovák tudatában is elmozdulás történt. A szlovák tudata fokozatosan erősödött, ami a „szláv nemzet”-hez („natio slavica”-hoz) való kötődése gyengülésével járt. Még meglévő szláv tudatát mutatta az értekezésben egyrészt az, hogy két egymást követő oldalon belül egyidejűleg használta a szlovákok megjelölésére a szlovák, a tót és a szláv terminusokat. Másrészt a tótokat/szlovákokat, oroszokat, rácokat/szerbeket és horvátokat egyaránt a „szláv nemzet”-be, konkrétan a „Szlávok” gyűjtőfogalomba vonta össze.³⁴ Vagyis a korabeli szlovák evangélikus (és katolikus) egyházi értelmiséghez hasonlóan Csaplovics is azt a nézetet vallotta, hogy Európában létezik egy hatalmas „szláv nemzet” (Szlávok, Szlávság, Szlávia), amelynek a törzseihez, altörzseihez tartoznak a tótok/szlovákok, az oroszok, a rácok/szerbek és a horvátok is. Nyiladozó szlovák tudatát pedig mi sem mutatta jobban, mint hogy a „tótok”-at (ami régi etnikai nevük volt) olykor már új, nemzeti nevükön „szlovák”-oknak nevezte,³⁵ bár az értekezésben a két megnevezés többnyire keverve fordult elő, a „tót” dominanciája mellett. (A magyarok még évtizedek múlva is tótoknak nevezték a szlovákokat.)

Az oláhokból („Valachi”-kból) viszont még nem lettek románok, legfeljebb „Daco-Vlachi”-k (vagy: „Dáko-Oláhok”).³⁶ Eltérően a horvátoktól – „Magyarországban vízi Horvátok (Wasser Croaten)”³⁷ –, akiket következetesen a „horvát” nemzeti névvel illetett. (A magyarok egyedül a horvátokat ismerték el rajtuk kívül nemzetnek.) Az oroszokból sem lettek ruszinok vagy kárpátukránok, legfeljebb – szerinte egyébként hibásan – „rusznyákok”. A „rácok”-at viszont nemcsak az etnikai nevükkel illette. Nemzeti nevükön „Serblusok”-ként/„Szerblusok”-ként is említette, mondván, hogy a „rác” hibás elnevezés. Ugyanakkor a velük foglalkozó címet bizonytalanul csak így írta: „Szerblusok (Rácok)”.³⁸ A német „gyarmatosok” sokszínű népességén belül az eredetben, dialektusban jellegadó csoportot Csaplovics számára a svábok jelentették.

Erősödő szlovák kötődésére utalt az is, hogy a szlovákokról, a saját népéről (és a németekről) írt a legrészletesebben, legárnyaltabban³⁹, s nem is csak a miatt,

32 Uo. 7.

33 Uo. 12.

34 Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 3. (1822) 52–53., illetve 52.; Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 4. (1822) 18–19.

35 Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 3. (1822) 52.

36 Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 4. (1822) 20.

37 Csaplovics J.: Ethnographiai Értekezés i. m. 3. (1822) 56.

38 A fentiekre lásd: Uo. 55–56.

39 Magyarország nyelvi megoszlásával foglalkozva a magyaroknak mindössze fél oldalt

mert róluk volt a legtöbb anyaga és tapasztalata. Szlovák érzelmi azonosulását és német szimpátiáját is tükrözte, de magyar kötődésének a gyengülésére is fényt vetett. Végül egy német tudatával kapcsolatos elmozdulásra is szeretnénk rámutatni. Több évtizedes bécsi tartózkodása idején tovább erősödött a fejlettebb osztrák–német kultúrkör, a Habsburg-dinasztia és az „összbirodalom” iránti rajongása, ami szintén a magyarok egyre ellenségesebb megítélésével párosult. Ám 1822-ben, amint ez a nyelvi megoszláshoz fűzött „jegyzés”-éből is kitűnik, a magyar nyelv védelmében még annak erősödését óhajtotta. Őszinte hévvel óvta a magyarokat a „német nadály”-tól, az „otromba Németek”-től, illetve a német nyelv terjedésétől!⁴⁰ De ezeket a gondolatokat 1822-ben még a hungarus patrióta Csaplovics János írta. Két évtized múlva, a magyar–szlovák nyelvviata fellángolása során viszont már a szlovák tudatú Jan Čaplovič ragadott tollat a magyarosítás ellen, a szlovák nyelv és nemzet védelmében.

szentelt, a szlávoknak viszont közel négyet, ezen belül a tótoknak/szlovákoknak kettőt. A németeknek is egy oldal jutott. Uo. 52–57.

40 A német nyelvre vonatkozóan lásd *Csaplovics J.*: *Ethnographiai Értekezés* i. m. 3. (1822) 60–63.